

Pieminekļu valdes vecākais inspektors Arturs Štāls un pieminekļa uzraugs Matiss Tolstiks Cēsu pilsdrupās. 1933. g. (LNVm, Fz 40474)

Gundars Kalniņš

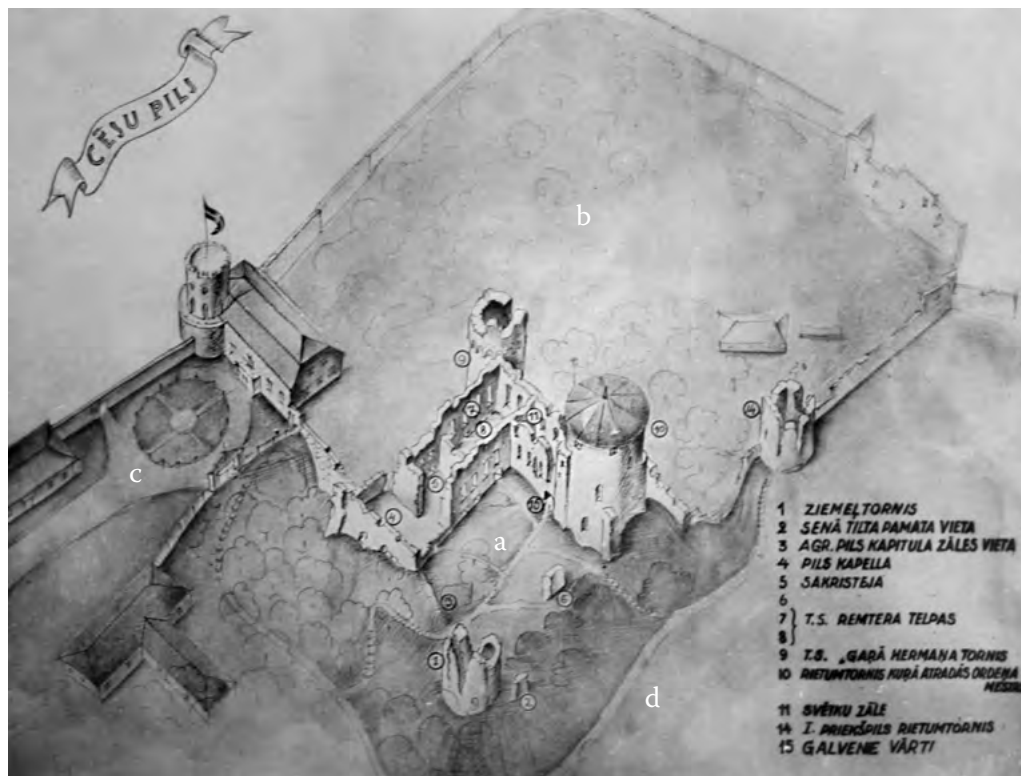
CĒSU PILSDRUPU PĀRVALDĪBA UN APSAIMNIEKOŠANA STARPKARU PERIODĀ

Cēsu pilsdrupu pārvaldības un apsaimniekošanas vēsturē 20. gadsimta 20.–30. gadi ir īpašs laiks. Pēc Pirmā pasaules kara Latvijā pirmo reizi tika izveidota nacionāla mēroga kultūras mantojuma aizsardzības sistēma, kurā nozīmīga loma bija atvēlēta 1923. gadā dibinātajai Izglītības ministrijas Pieminekļu valdei. Īstenojot Cēsu pilsdrupu un citu tās pārziņā esošu kultūras pieminekļu pārvaldību, Pieminekļu valde kā birokrātiska valsts institūcija rakstiski dokumentēja gandrīz ikvienu darbību, kas saistīta ar objekta stāvokļa kontroli, praktisko saglabāšanu un bieži vien pat šķietami maznozīmīgiem pieminekļa apsaimniekošanas aspektiem. Šodien bagātīgie Pieminekļu valdes arhīva materiāli, kas glabājas Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Kultūras mantojuma informācijas centrā (NKMP KMIC) un Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (LNVm), sniedz iespēju Cēsu pilsdrupu pārvaldības un apsaimniekošanas ikdienā ielūkoties neierasti augstā detalizācijas pakāpē. Par nevienu citu pieminekļa vēstures posmu tik daudzveidīgs un skaitliski apjomīgs liecību kopums nav saglabājies.

Raksta nosaukumā pieteiktās tēmas izpētē nozīmīgākie avoti ir NKMP KMIC saglabātā Pieminekļu valdes lietvedības dokumentācija un sarakste ar Cēsu pilsdrupu pārvaldībā iesaistītajām institūcijām un personām. Trīs mapēs apkopotie dokumenti, kuru kopējais skaits pārsniedz 500 vienību, nav kārtoti hronoloģiskā secībā, tādēļ šo materiālu izmantošana nav iespējama bez rūpīgas sistematizācijas un iedziļināšanās. Lai atvieglotu turpmāko pētnieku darbu, raksta autors ir sagatavojis un Cēsu muzeja Kultūras pieminekļu arhīvā nodevis nozīmīgāko dokumentu norakstus, kas sakārtoti pēc to datējuma. Šī paša mērķa vārdā rakstā konsekvēti norādītas atsaucē uz katru izmantoto avotu. Atsaucēs uz NKMP KMIC glabātajiem materiāliem vispirms norādīts kultūras pieminekļa valsts aizsardzības numurs (6203), tad – konkrētajai lietai piešķirtais inventāra numurs (piem., 5615). Visbeidzot sniegta norāde uz lappuses numuru lietas digitalizētajā eksemplārā (PDF formāta fails NKMP KMIC).

Pirmā pasaules kara (1914–1918) un tam sekojošā Latvijas Neatkarības kara (1918–1920) laikā Cēsu pilsdrupas karadarbība tieši neskāra. Pašlaik varam tikai modelēt alternatīvās vēstures scenārijus, ja 1918. gada nogalē būtu īstenojies pulkveža Jāņa Apiņa (1867–1925) Cēsu aizstāvēšanas plāns, kas paredzēja pilsdrupas un Jauno pili izmantot kā pilsētas aizstāvju nocietinājumu nenovēršamajā Padomju Krievijas Sarkanās armijas uzbrukumā (VKP 1936, 20, 21).

1920. gadā, Latvijas agrārās reformas laikā, līdz tam grāfu fon Zīversu dzimtai piederošās Cēsu pilsdrupas nonāca Latvijas valsts īpašumā. Turpmākos divus gadu desmitus pils kādreizējā apbūves kompleksa teritorija bija sadalīta vairākās atšķirīgi pārvaldītās daļās. Pils kodola daļu (1. att.: a), ko veido ap iekšējo pagalmu izvietoto korpusu un torņu drupas, apsaimniekoja Cēsu pilsētas valde (1921–1927, 1935–1940) un Izglītības ministrijas Pieminēkļu valde (1927–1935), un tā bija publiski pieejama teritorija. Kādreizējais pirmās priekšpils pagalms jeb pils dārzs (1. att.: b) kopā ar Jauno pili 1922. gadā tika nodots 8. Daugavpils kājnieku pulka rīcībā (Liepiņš 1930, 112) un starpkaru periodā bija pieejams tikai Latvijas armijas personālam. Cēsu garnizona pārziņā atradās arī otrās priekšpils teritorija jeb Pils laukums (1. att.: c), kas, tāpat kā Cēsu pilsētas valdes apsaimniekotais Pils parks (1. att.: d), bija sabiedrībai brīvi pieejama publiskā ārtelpa.

1. att. Cēsu pilsdrupu aksonometriskais skats (CM KPA, bez inv. nr.). Kases lievenī izvietotais zīmējums apmeklētājiem palīdzēja orientēties pilsdrupu teritorijā

P. Ārenda zīmējums, 1933

1924. gadā, atbildot uz Pieminēkļu valdes aicinājumu sniegt ziņas par valsts aizsargājamo pieminēkļu sarakstā iekļaujamo Cēsu pilsdrupu stāvokli, Cēsu pilsētas galva Kārlis Vanadziņš (1890–1965) piedāvājis visnotaļ pozitīvu situācijas raksturojumu: drupas ir “pieietamā un labā kārtībā”, turklāt pilsēta nodrošina teritorijas pastāvīgu uzraudzību, ko īsteno parka un pilsdrupu sargs (NKMP KMIC, 6203: 5615, 18). Citas uz 20. gadsimta 20. gadiem attiecināmas liecības, šķiet, krietni ticamāk raksturo objekta nepietiekamo aprūpes līmeni un nesakārtoto pārvaldības jautājumu loku. Pieminēkļu valdes līdzstrādnieks Pauls Puriņš (1878–1967) 1927. gadā ziņoja: “Pirms pasaules kara Cēsu bruņinieku pils drupas un mūri tika no kādas vācu organizācijas apkopti: lielākam un vislabāk uzglabātam tornim pat jauns dakstiņu jumts uzlikts. Tagad šie mūri un torņi, liekas, palikuši bez kādas uzraudzības: mūri tiek aplauzīti un uz visnekrietnāko pieķēzīti (ateju vietu nolūkiem). Jaunajā jumtā radušies lieli caurumi, un tie arvien paliek lielāki, jo dažreiz var redzēt palaidnīgus pusaudžus, pa jumtu kāpelējot un to aplauzot. Te nepieciešama stingrāka uzraudzība.” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 42) Citviet norādīts, ka Cēsu pilsdrupu apmeklētājus atbaida “ārkārtīgā netīrība” – ejas un takas esot pilnas ar mēsliem un atkritumiem (Latvis, 22.03.1927.). Publikācijas periodiskajā presē apliecina, ka degradētā pilsdrupu vide piesaistīja gan kaķu dedzinātājus, gan kaušļus un kāršu spēlmaņus (Cēsu Avīze, 02.04.1927.).

Cēsu pilsdrupu “aizsardzības un kopšanas organizēšanas” nepieciešamību Pieminēkļu valde pirmo reizi aktualizēja 1925. gadā, neilgi pēc tam, kad Cēsu pilsdrupas bija iekļautas valsts aizsargājamo pieminēkļu sarakstā (Valdības Vēstnesis, 13.05.1925.). Ir zināms, ka pēc Pieminēkļu valdes iniciatīvas Cēsu pilsētas valdē notikusi visu objekta pārvaldībā iesaistīto pušu apspriede (NKMP KMIC, 6203: 5615, 30, 33), taču nekādu acīmredzamu progresu sarunu ceļā neizdevās panākt – Cēsu pilsdrupu apsaimniekošanas jautājumu sakārtošana turpmākos astoņus gadus ritēja gausi.

1927. gada maijā noslēdzās Cēsu pils parka ilgtermiņa nomas līgums, kas bija noteicis parka un tajā esošo pilsdrupu atrašanos Cēsu pilsētas valdes pārziņā (NKMP KMIC, 6203: 5615, 47). Cenšoties rast veiksmīgāku pilsdrupu apsaimniekošanas modeli, Pieminēkļu valdes inspektors Arturs Štāls (1897–1951) prezentēja pils kopšanas plānu, kas paredzēja visu pieminēkļu daļu pārraudzību nodot 8. Daugavpils kājnieku pulka pārziņā (NKMP KMIC, 6203: 5615, 84). Praksē šo ieceri neizdevās ieviest, lai gan jautājums par pilsdrupu uzraudzības nodošanu Cēsu garnizonam bija Pieminēkļu valdes sēdes dienaskārtībā vēl 1930. gadā (LNVM, VN 9666:1, 38).

Arī Cēsu pašvaldībai bijuši savi plāni attiecībā uz pilsdrupu īpašumtiesībām: 1927. gadā pilsētas valde vērsās Cēsu-Madonas apriņķa valsts zemju inspekcijā ar pieprasījumu piešķirt tai dzimtīpašumā zemesgabalu Nr. 88-F, kurā atrodas Pils parks un pilsdrupas (NKMP KMIC, 6203: 5615, 95). Reaģējot uz šādu notikumu pavērsienu, Pieminēkļu valde Centrālajai zemes ierīcības komitejai lūdza “Cēsu pilsdrupas līdz ar piederīgo apkārtni” piešķirt Pieminēkļu valdei (NKMP KMIC, 6203: 5615, 119). Acīmredzot plašākas diskusijas šī jautājuma risināšanā netika izvērstas, un turpmākā rīcība jau bija saistīta ar praktiskiem Pieminēkļu valdes pieprasījuma sakārtošanas jautājumiem, galvenokārt – pilsdrupu teritorijas izslēgšanu no zemesgabala Nr. 88-F, kurā tās ietilpa kā Pils parka daļa.

Jaunā pilsdrupu zemesgabala robežu noteikšana izvērtās par lēnu un smagnēju procesu, kas noslēdzās vien 1928. gada nogalē. Robežas nosprašana starp pilsdrupām (554-F) un Pils parku (88-F) neradīja sarežģījumus – tika panākta vienošanās, ka robežliniju nosprauž gar pils ziemeļu un rietumu nogāzes pakāji (NKMP KMIC, 6203: 5615, 139). Savukārt Pieminekļu valdes prasības attiecībā uz robežu starp pilsdrupām (554-F) un “kara resoram” piešķirto teritoriju (87-F) raisīja 8. Daugavpils kājnieku pulka priekšniecības pretenzijas. Pulka komandieris uzstāja, ka robežlinija jāveido pils ārsienām, savukārt Pieminekļu valdes inspektors Pēteris Ārends (1900–1960) aicinājis “robežu pārcelt 4–5 metri uz garnizona pusi, lai Pieminekļu valdes rīcībā būtu zemes josla varbūtējiem drupu nostiprināšanas vai pētišanas darbiem, kā arī apmeklētāju celiņu ierīkošanai” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 139). Galu galā tika pieņemts kompromisa lēmums – pieejas joslu vēlamajā platumā iemērit gar austrumu korpusa ārsienu, bet gar dienvidu torni, dienvidu korpusa ārsienu un rietumu torni robežu nospraust 1,5 metru attālumā no būves.

Sakārtotais Cēsu pilsdrupu īpašumtiesību un robežu jautājums deva iespēju veikt pilsdrupu iežogojumu, ko Pieminekļu valde bija aktualizējusi jau 1927. gadā (LNVM, VN 9665, 256). Pieminekļu valdes ierobežotās finansiālās iespējas lielā mērā noteica jaunveidojamā žoga pieticīgo tehnisko risinājumu: mizoti skujkoku stabi, starp kuriem novilkta septiņas dzeloņstieplu rindas (NKMP KMIC, 6203: 5615, 181). 270 metrus garā žoga trase tika nosprausta pa pilsdrupu un publiski pieejamā Pils parka robežliniju. 1929. gada rudenī sāktos žoga izbūves darbus noligtais strādnieks pabeidza pašā gada nogalē, un Pieminekļu valdei tie izmaksāja vērā ņemamu summu – 320 latus (NKMP KMIC, 6203: 5615, 175).

1929./1930. gada ziemā ar dzeloņstieplu žogu apjotās Cēsu pilsdrupas apmeklētājiem bija slēgtas (NKMP KMIC, 6203: 5615, 185). Jau pavasarī vairāki žoga posmi bija bojāti, un aizdomu ēna krita pār mantračiem, kas 1927. gada izrakumu saceltās ažiotažas iespaidā tolaik aktīvi rosījās Cēsu pilsdrupās (NKMP KMIC, 6203: 5615, 139, 154 u. c.). Risinājuma piedāvājumu Pieminekļu valde 1930. gada martā saņēma no Matisa Tolstika, istajā vārdā Matveja Tolstikova, kurš jau iepriekš bija iesaistīts strādājis par pilsdrupu sargu pēc 1927. gada izrakumu pabeigšanas (NKMP KMIC, 6203: 5615, 102) un 1929. gadā kā līgumstrādnieks ap pilsdrupām izbūvējis žogu (NKMP KMIC, 6203: 5615, 175). Vēstulē Pieminekļu valdei M. Tolstiks lūdza viņam uzticēt pilsdrupu apsargāšanu un kopšanu, par to saņemot atļauju no apmeklētājiem iekasēt nelielu atlīdzību. Par vasaras mēnešiem viņš Pieminekļu valdei maksātu “rentes naudu” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 185). 1930. gada pavasarī Pieminekļu valde saņemto sadarbības piedāvājumu noraidīja un apņēmās turpināt sarunas ar Cēsu garnizona priekšniecību par pilsdrupu uzraudzības nodošanu 8. Daugavpils kājnieku pulkam (LNVM, VN 9666:1, 12). Acīmredzot sarunas nevainagojās panākumiem, un tā paša gada jūnija sēdē inspektors A. Štāls “lika priekšā iecelt pilsdrupu uzraugu, respektīvi, sargu, un par pilsdrupu apskatīšanu jautāt maksu” (LNVM, VN 9666:1, 38). Uz pilsdrupu pastāvīga sarga nepieciešamību 1931. gada pavasarī sagatavotā ziņojumā (NKMP KMIC, 6203: 5615, 190) norādīja Pieminekļu valdes darbinieks Arvīds Dzirkalis (1899–1979), un vēl 1932. gada rudenī A. Štāls kā vienu no steidzami veicamajiem darbiem min sarga pieņemšanu (LNVM, VN 9666:1, 236). Šķiet, galvenais šķērslis sarga operatīvai

pieņemšanai darbā bija Pieminekļu valdes ierobežotās iespējas šim pakalpojumam atvēlēt nepieciešamo finansējumu.

1931. un 1932. gadā Pieminekļu valde, piesaistot iepriekš minēto M. Tolstiku, īstenoja kampaņveidīgus Cēsu pilsdrupu uzturēšanas darbus. Tie galvenokārt bija saistīti ar 1929. gadā izbūvētā žoga atjaunošanu, taču ietvēra arī vispārīgu pils un tās apkārtnes sakopšanu (NKMP KMIC, 6203: 5615, 193, 199, 200). Bez ikdienas uzraudzības nodrošinājuma kārtība pilsdrupās valdīja vien īsu laiku. M. Tolstiks kādā no Pieminekļu valdei adresētajām ziņām aicināja nekavēties ar veikto darbu pieņemšanu, jo “jau drīzā laikā tās būs atkal tādas pašas netīras” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 193).

Cēsu pilsdrupu nepietiekamo aprūpi spilgti raksturo laikrakstā “Vidzemes Vēstnesis” 1931. gada 23. jūlijā publicēts raksts “Netīrība Cēsu pilsdrupās un parkā”: “Cēsu pilsdrupās un parkā, kuru tik labprāt apmeklē katrs ieobraucējs, valda vislielākā netīrība. Sevišķi tas sakāms par pilsdrupām. Viņu krēslainās ejas un atsevišķas nodaļas daži neapzinīgi pusaudži pataisījuši par kaut ko līdzīgu atejas vietai. Šis neciešamais apstāklis vienu otru reizi atbaida ekskursantus no drupu apskates. Ne visai labu iespaidu atstāj ielejās, krūmos paslēptas, nolaistas atejvietas, kuras nekādā ziņā neatbilst sanitārām prasībām. Vispārīgi krāšņais parks atstāj nīkstošu iespaidu. Krustām šķērsām vedošie celiņi piemētāti papīriem, skārda bundžām un nereti pat ēdiena atliekām. Vietu vietām izvilktas dzeloņdrāts, kuras sagrieztas, izmētātas un, stiepdamies pa zemi no izlauztiem stabiem, bieži vien apdraud staigātāju kājas un apģērbu.”

Rakstītā patiesumu apliecina vēl citas publikācijas periodiskajā presē (Cēsu Nedēļa, 10.07.1932.; Cēsu Avīze, 17.09.1932.) un arī arhitekta, Pieminekļu valdes inspektora

2. att. Saimniecības pagalmi pie Cēsu pils dienvidu torņa un austrumu korpusa. 20. gadsimta 20. gadi
CM 63432

P. Ārenda piezīme 1932. gada jūlijā sagatavotajam Cēsu pilsdrupu aizsardzības stāvokļa aprakstam: "Pieminekļu valdei piešķirtā pilsdrupu daļa vietām necaurejami aizaugusi ar nātrēm un citām nezālēm, bet mūri, it sevišķi vakaru tornis, atstāj slikti koptas atejas iespaidu." (NKMP KMIC, 6203: 5616, 227)

Zināms sistemātiskums pilsdrupu uzturēšanā tika iedibināts 1932. gada rudenī, kad M. Tolstiks par 10 latiem mēnesī tika nolīgts "katru nedēļu pirmdienās apkopt Pieminekļu valdei piešķirto pils daļu, nopļaujot un novācot nātres u. c. nezāles, un novākt visus apmeklētāju atstātos netīrumus" (NKMP KMIC, 6203: 5615, 199, 200). Turklāt, lai ziemas laikā pasargātu pils rietumu torņa iekšējās no pieputināšanas, 1932. gada novembrī Pieminekļu valde M. Tolstikam pasūtīja izgatavot un torņa logu ailās uzstādīt koka slēģus (LNVM, VN 9666:1, 271). Pēc darbu veicēja rakstītajām vēstulēm noprotams, ka ierobežotā finansējuma un tehnisko iespēju dēļ logos netika uzstādīti galdnieciski darināti slēģi, bet gan ailas aiznaglotas ar dēļiem (NKMP KMIC, 6203: 5615, 209, 212). Iezīmotais pils tornis un atkārtoti ar dzeloņstieplēm apjotā pilsdrupu teritorija tika slēgta apmeklētājiem līdz 1933. gada 15. aprīlim (LNVM, VN 9666:1, 237).

1933. gadā Pieminekļu valde Cēsu pilsdrupās īstenoja šajā pieminekli līdz tam nepieredzēta apjoma sakopšanas un labiekārtošanas darbus. Jau gada sākumā beidzot tika pieņemts darbā pastāvīgs pilsdrupu uzraugs – sargs M. Tolstiks (NKMP KMIC, 6203: 5615, 232), kura amata pienākumi tika fiksēti Pieminekļu valdes sagatavotā instrukcijā (3. att.). Pieminekļu valde izstrādāja arī īpašus Cēsu pilsdrupu apmeklēšanas noteikumus (4. att.), kas paredzēja, ka pilsdrupas apmeklētājiem turpmāk būs pieejamas par maksu – 20 santīmiem. Publikācijā laikrakstā "Cēsu Vēstis" cēsnieki tika aicināti nesatraukties par ieviesto maksas apmeklējumu, jo ieejas biļetes ir jāiegādājas "visās kultūrtautu vēsturiskās vietās", turklāt Cēsu pilsdrupās tas bija nepieciešams "jau tādēļ vien, ka neapzinīgi apmeklētāji šo vēsturisko pieminekli tā piemēsoja, ka bija kauns to svešiniekiem rādīt" (Cēsu Vēstis, 25.08.1933.).

I. Sarga pienākums : 1) raudzīties uz to, lai apmeklētāji ievērotu kārtību un apmeklēšanas noteikumus 2) pārdot ziedojumu talonus un vadopus par pilsdrupām.

II. Sargam jāatver un jāslēdz pilsdrupas apmeklēšanai saskaņā ar noteikumiem Katru dienu pirms atvēršanas pilsdrupas izīrēšanas.

III. Izpildot dienesta pienākumus sargam jāvalkā Pieminekļu valdes noteiktā formas cepure.

IV. Uz ziedojumu taloniem uzspiežama izsniegšanas dienas datums.

Par pārdotiem ziedojumu taloniem un vadopiem : a) iepēmtā nauda iemaksājama otrās dienas rītā Latvijas Bankas Cēsu nodaļā, bet ja iepēmtās naudas summa nepārsniedz Ls.10-iemaksas izdarīt ik katru pirmdienu b) katru dienu sastādams ziņojums pēc noteiktā parauga un katru pirmdienu nosūtāms Pieminekļu valdei.

3. att. Instrukcija Cēsu pilsdrupu sargam. 1933. g.
NKMP KMIC, 6203: 5616, 210

1933. gada 7. jūlijs.
Izglītības ministrs.

CĒSU PILSDRUPU APMEKLĒŠANAS NOTEIKUMI.
(Izdoti uz pieminekļu aizsardzības noteikumu 7^{cp}. pamata.)

1. Pilsdrupas pieejamas apmeklētājiem izņemot pie sarga ziedojuma talonu ne mazāku par Ls.0,20, skolniekiem, kareivjiem un aizsargiem Ls.0,10.
2. Maija, jūnija, jūlija un augusta mēnešos pilsdrupas pieejamas apskatei no plkst. 12-iem līdz plkst. 20-tiem, septembrī un oktobrī no plkst. 12 līdz plkst. 17-iem. Sākot ar 15 oktobri pilsdrupas apmeklētājiem slēgtas.
3. Ekskursijām, kas vēlētos pilsdrupas apmeklēt ārpus noteikumos nosacītā apmeklēšanas laika, priekšlaicīgi jāpaziņo par to pils sargam, vai pieminekļu valdei, Rīgas pils (tālr. 34132.)
4. Pilsdrupu sarga un pieminekļu valdes pilnvarota personu norādījumiem jāpaklausa bez ierunēm un kavēšanās.
5. Pilsdrupās aizliegts :
 - a) kāpelēt pa mūriem, drupināt mūrus ar spieķiem u.c., rakstīt vai iesvītrot mūru akmeņos uzrakstus,
 - b) lauzt vai bojāt kokus,
 - c) tirgoties un fotografēt par atlīdzību bez pieminekļu valdes atļaujas,
6. Papīri un citi atkritumi novietojami uzstādītos kurvjos.
7. Ieeja pilsdrupās atļauta tikai pa ieejas vārtiem.
8. Par šo noteikumu neizpildīšanu izraidīs no pilsdrupām un vainīgos sauks pie atbildības.

1933. gada 30. jūnijs.

4. att. Pieminekļu valdes sagatavotie Cēsu pilsdrupu apmeklēšanas noteikumi. 1933. g.
NKMP KMIC, 6203: 5615, 363

Instrukcijas par aktuālajiem darbiem sargam mutiski nodeva Pieminekļu valdes inspektors A. Štāls, kurš personīgi pilsdrupas apsekoja apmēram reizi mēnesī. Sargam līdztekus ziedojumu talonu tirdzniecībai un paskaidrojumu sniegšanai apmeklētājiem bija jāizbrīvē laiks arī praktiskiem pilsdrupu un tām piegulošās teritorijas kopšanas un labiekārtošanas darbiem. Pēc Pieminekļu valdes darbinieku sagatavotajiem pārskatiem (NKMP KMIC, 6203: 5615, 385, 367; 6203: 5616, 196, 200, 208, 232–235) uzzinām, ka sargs 1933. gada vasarā veicis iespaidīgu darbu apjomu: ierīkojis grantētus celiņus, iztīrījis, izlīdzinājis un iesedzis ar granti vairākas pils daļas, savācis vienkopus no mūriem nogruvušos akmeņus, ar būvgružiem aizpildījis iegruvumus un bedres, izcirtis kokus, no augstajām korpusu sienām novācis vaļīgos akmeņus. Darbus, ko laika vai iemaņu trūkuma dēļ nevarēja veikt M. Tolstiks, Pieminekļu valde uzticēja Cēsīs nolīgtiem amatniekiem. To veikums arī ir vērā ņemams: izgatavotas koka kāpnes uz dienvidu torni, sakārtotas mūra kāpnes no vārtu telpas uz rietumu torņa otro stāvu, izgatavoti koka soli, atkritumu urnas un kases lievenis. No garā paveikto darbu saraksta vēl pieminama divu sagruvušo rietumu torņa vītņu kāpņu posmu atjaunošana vienkāršā koka konstrukcijā, jaunu rietumu torņa logu slēgu un ielikamu durvju vērtnu izgatavošana, kā arī norobežojošu barjeru uzstādīšana apmeklētājiem bīstamajās pilsdrupu daļās.

5. att. Cēsu pilsdrupu sargs Matīss Tolstiks pie ieejas rietumu tornī. 1933. g.
LNVM, Fn 32432

6. att. Kases lievenis pils iekšpagalmā. 1933. g.
LNVM, Fn 31331

7. att. Austrumu korpusa pēc sakopšanas darbu pabeigšanas. 1933. g.
LNVM, Fn 32437

Mērķtiecīgi paplašinot apmeklētājiem pieejamo pilsdrupu daļu, 1933. gadā Pieminekļu valdes uzdevumā tika savesta kārtībā kādreizējā pils kapela. Kā liecina ar 20. gadu beigām un 30. gadu sākumu datēti fotouzņēmumi (8. att.: A), līdz tam šī bija viena no saimnieciskākajām zonām pilsdrupās – 19. gadsimta 80. gados pie kapelas ziemeļu sienas piebūvēto kūti 8. Daugavpils kājnieku pulks bija turpinājis izmantot cūku un mājputnu izmitināšanai (NKMP KMIC, 6203: 5615, 359). Nepieciešamību nojaukt nolaisto kūts ēku Pieminekļu valde aktualizēja jau 1927. gada 12. septembra sēdē (LNVM, VN 9665, 256), taču iecere īstenota pēc trim vai četriem gadiem. 1933. gadā pilsdrupu sargam tika uzdots izlīdzināt un iesegt ar granti kapelas ārsienu ietverto laukumu (NKMP KMIC, 6203: 5616, 196) un demontēt pilsmuizas laikā kapelas rietumu galā ierīkoto vārtu vērtnes (NKMP KMIC, 6203: 5616, 200, 208). Noslēdzošajā darbu posmā gar kapelas ziemeļu sienu tika izvietotas sakopšanas darbu laikā pili atrastas “arhitektoniski interesantas būves sīkdaļas” (NKMP KMIC, 6203: 5616, 196) – akmens būvdetaļas, lielgabalu lodes un čuguna krāsns siena (8. att.: B).

Tā kā kapela vismaz kopš 19. gadsimta sākuma ir bijusi savienota ar Jaunās pils saimniecības pagalmu, Pieminekļu valdei un 8. Daugavpils kājnieku pulkam nācās risināt apmeklētājiem slēgtā pagalma norobežošanas jautājumu. Garnizons viņu rīcībā nodoto pagalmu galvenokārt izmantoja malkas nokraušanai, taču caur to bija pieejami arī divi saimniecības pagrabi – viens pagalma ziemeļu daļā, bet otrs – viduslaiku pils dienvidu tornī (NKMP KMIC, 6203: 5615, 284). Pieminekļu valde norobežojuma būvniecību lūdza uzņemties Kara ministrijai un aicināja šajā posmā izgatavot nevis dzelonstieplu žogu, bet gan granīta stabos stiprinātu koka sētu (NKMP KMIC, 6203: 5615, 389). Vizuāli pievilcīgāks norobežojums šeit bijis nepieciešams, jo tas “jāierīko gar diezgan reprezentablu pilsbūvju daļu”, savukārt sētas konkrētais tehniskais risinājums piedāvāts tāpēc, ka pagalmā jau atradās vairāki neizmantoti granīta stabi (NKMP KMIC, 6203: 5615, 386). Nav zināms, kādi apstākļi aizkavēja sētas izbūves darbus, bet 1935. gada pavasarī tā beidzot bija uzstādīta (NKMP KMIC, 6203: 5616, 305), turklāt tādā tehniskā izpildījumā, kādu to bija prasījusi Pieminekļu valde (NKMP KMIC, 6203: 5616, 306).

8. att. Kādreizējā Cēsu pils kapela 1925. gadā (A) un 1933. gadā (B)
A – LNVM, Fn 938; LNVM, B – Fn 32436

1933. gadā publiski pieejamo Cēsu pilsdrupu daļu Pieminekļu valde vēl papildināja, nodrošinot ierobežotu piekļuvi 8. Daugavpils kājnieku pulka pārziņā nodotajai pirmās priekšpils teritorijai jeb pils dārzam. Vispirms tika uzstādīts cinkotu dzeloņstieplu žogs no dienvidu torņa līdz rietumu tornim (apm. piecu metru attālumā no dienvidu korpusa ārsienas) un tālāk pāri aizsardzības grāvim – līdz priekšpils rietumu tornim (NKMP KMIC, 6203: 5616, 232–235). Otrpus tornim pieslēdzās jau 1929. gadā izbūvētais žoga posms, kas pilsdrupu teritoriju norobežoja no Pils parka. Pēc žoga ierīkošanas pils sargam tika uzdots izlauzt “jaunākos laikos aizmūrēto agrāko pils galveno vārtu ailu ārējā sienā” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 367), tādējādi atjaunojot vēsturisko horizontālo komunikāciju starp priekšpili un galveno pili. Sarga veicamo darbu sarakstā iekļauta arī pie dienvidu torņa saaugušo koku izciršana (NKMP KMIC, 6203: 5615, 387), jaunu celiņu ierīkošana un no akmens blokiem veidotu pakāpienu izveidošana stāvājās aizsarggrāvja nogāzēs (NKMP KMIC, 6203: 5615, 367). Pievienotajā teritorijā iekļāvās arī priekšpils rietumu tornis, kura sakopšanas laikā no tā izvākti garnizona pamestie skārda gabali (NKMP KMIC, 6203: 5615, 385) un nolīdzināta iekšējā aizbūve virskārta (NKMP KMIC, 6203: 5616, 232–235). Par pārējām viduslaiku pils daļām, kas atradās Latvijas armijas pārziņā, – aizsardzības grāvi un pils dārzu – inspektors A. Štāls bija vienojies ar garnizona pārstāvjiem, ka “izņēmuma gadījumos” interesenti tās varēs apskatīt pils sarga pavadībā (NKMP KMIC, 6203: 5615, 385).

Ieviešot nelielu atkāpi Pieminekļu valdes 1933. gadā veikto darbu apskatā, nepieciešams norādīt, ka par 8. Daugavpils kājnieku pulka pārvaldītā pils dārza funkciju starpkaru periodā avotu trūkuma dēļ ir zināms gaužām maz, un par to galvenokārt varam spriest pēc dažām, šķietami maznozīmīgām norādēm periodiskajā presē. Piemēram, to, ka 20. gadsimta 30. gados ar mūra sētu apjotajā teritorijā bija ierīkots augļu dārzs, uzzinām no “Cēsu Avīzē” publicētas kriminālziņas: “Kāds Rūdolfs Ūdris iegājis virsnieku kluba dārzā un plūcis bez atļaujas augļus. Sarakstīts protokols.” (Cēsu Vēstis, 26.08.1938.) To, ka vismaz daļa augļkoku bijušas ābeles, atklāj piezīme 1940. gadā publicētā rakstā par Kārļu pomoloģiskajā dārzā audzētajām ābeļu šķirnēm: 1928. gadā Aleksandrs fon Zīverss (1851–1935) Cēsu pils dārzā no kādas vecas ābeles noņēmis potzarus (Dārzkopības un Biškopības Žurnāls, 01.07.1940.). Savukārt raksts “Ugunsgrēks zem orķestra skaņām” (Cēsu Avīze, 13.08.1927.) atklāj, ka 1927. gada 17. augustā pils dārzā aizdegusies “neapdzīvotā dārznieka mājiņa”. Līdz nelaimīgajam notikumam ēkas bēniņos esot mitinājušies 8. Daugavpils kājnieku pulka pasta baloži, kas “krituši ugunij par upuri”. Vienīgais zināmais fotoattēls, kurā iemūžināta šī ēka (precīzāk – tās neliels fragments), ir uzņemts 1933. gadā (LNVM, Fn 31335), kad būve jau bijusi grausta stāvoklī¹. Ēkas aprises dokumentētas tajā pašā gadā arhitekta P. Ārenda zīmētajā Cēsu pilsdrupu aksonometriskajā skatā (1. att.). Zīmējumā tai līdzās attēlota vēl kāda būve – iespējams, vēl pilsmuižas laikā celta siltumnīca.

¹ Ar divslīpju jumtu segtā mūra ēka attēlota Frīdriha Glēzera (*Gläser*, 1777–1843) 19. gadsimta 30. gados zīmētajos Cēsu pils parka plānos (LNB, RKtL–2/87; KtL–2/88). 1893. gadā Frīdriha Lodes (*Lohde*, ?–1895) zīmētajam Cēsu Jaunās pils parka rekonstrukcijas projektam (LNA LVVA, 6828. f., 2. apr., 1474. l.; LNB, KtL–2/89) pievienotajā eksplikācijā tā nosaukta par “dārzniecību” (*Gärtnerei*).

1933. gada rudenī, aktīvajai tūrisma sezonai noslēdzoties, Cēsu pilsdrupās tika iesākti vērienīgi mūru nostiprināšanas darbi (Kalniņš/Mintauris 2025, 88–92). Tos veica par Bezdarba apkarošanas fonda līdzekļiem algoti strādnieki, bet darbu organizēšanu un uzraudzību nodrošināja Pieminekļu valdes un Cēsu pilsētas valdes speciālisti. Līdztekus ziemeļu torņa un dienvidu korpusa restaurācijai piesaistītajiem strādniekiem bija “no netirumiem un akmeņiem” jāatbrīvo “ekskursantiem neapšaubāmi interesantās” rietumu torņa, dienvidu korpusa un dienvidu torņa pagrabtelpas (Kalniņš 2025c, 205). Saprotams, nekvalificētais darbaspēks nespēja uzrādīt spožu sniegumu nedz restaurācijas, nedz arheoloģijas jomā.

Tā kā Pieminekļu valde Cēsu pilsdrupās 1933. gadā sāka ieejas biļešu jeb ziedojuma talonu tirdzniecību, mūsu rīcībā ir nonākuši pirmie statistikas dati par objekta apmeklētāju skaitu. Līdz oktobra sākumam pilsdrupu sargs bija pārdevis gandrīz 3000 ziedojuma talonu par kopējo summu 466 lati (NKMP KMIC, 6203: 5616, 228). Apmēram divas trešdaļas apmeklētāju talonus bija iegādājušies par pamatcenu (20 santīmu), savukārt atlikusi trešdaļa – par skolēniem, karavīriem un studentiem piemēroto puscenu (10 santīmu). Jādomā, ka realitātē apmeklētāju skaits krietni pārsniedzis minētos trīs tūkstošus,

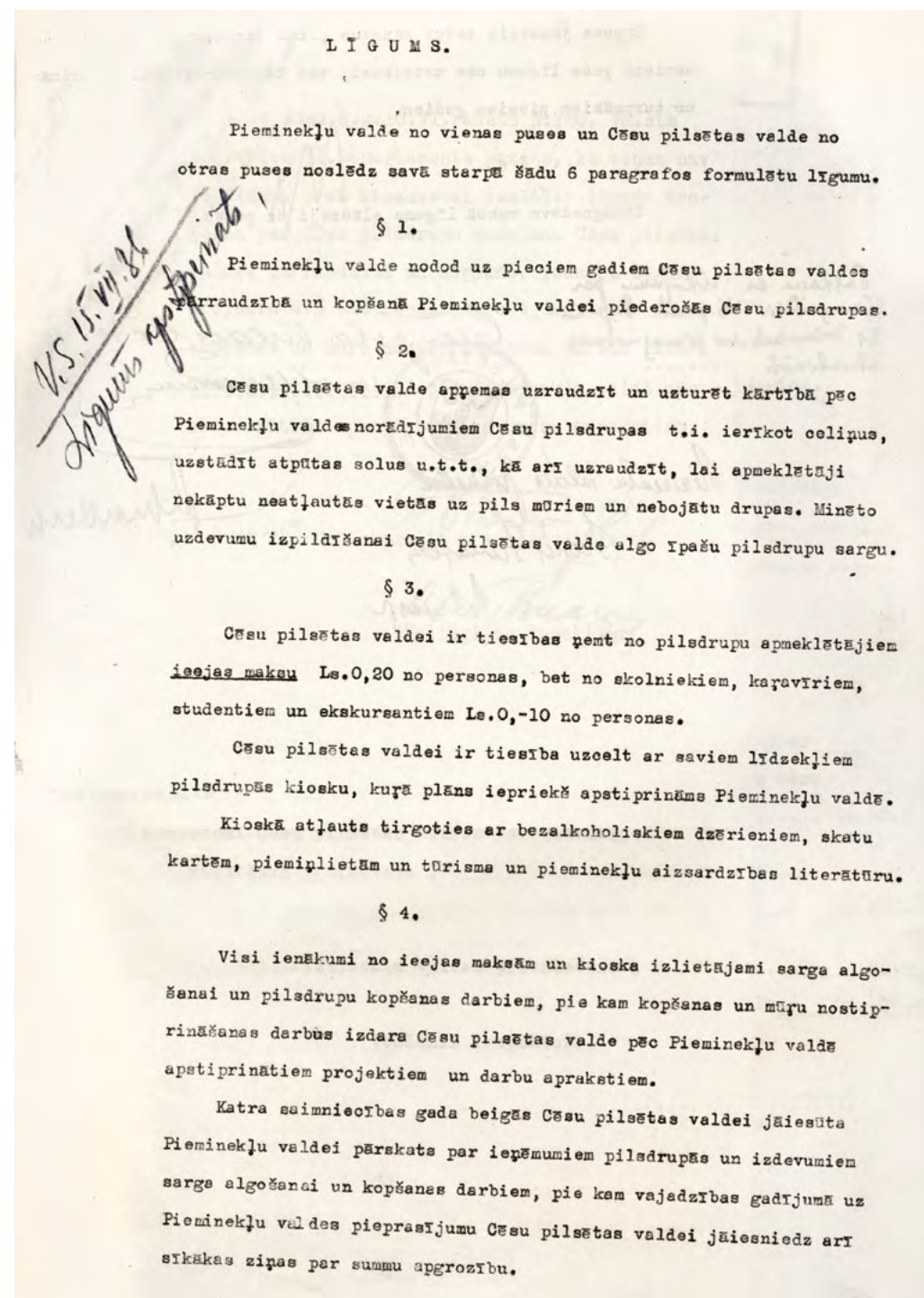
9. att. Dienvidu korpusa iekšskats. 1928. g. LNVM, Fn 13580

jo ir zināms, ka pilsdrupās viesojās arī Dzelzceļu virsvaldes organizēto “tūrisma un izpriecu vilcienu” pasažieri, par kuriem 1933. gada vasarā bijusi ieviesta cita norēķinu kārtība (NKMP KMIC, 6203: 5616, 284).

Lai ilustrētu Cēsu pilsdrupu uzrauga spraigo ikdienu, kas apmeklētāju iecienītājā apskates objektā valdījusi 1933. gada vasaras sezonā, ir vērts citēt M. Tolstika rakstīto vēstuli, kurā uzraugs vēršas pie Pieminēkļu valdes ar lūgumu sniegt nepieciešamo atbalstu: “Viens nekā nevaru iztikt, jo cilvēki prasa, lai viņus izvadā un izrāda, kas kurā vietā atrodas. Tad otram jābūt pie biļetēm. Un, kā iesākam biļetes pārdot, iznāk abiem stāvēt, un cilvēki, kas nāk apskatīt, katrs pieprasa, lai viņiem izrāda, un prasa paskaidrojumus. (...) Ja mēs gribam tikai 8 stundas stāvēt, tad nekā nevaram ieņemt, bet mēs stāvam ne mazāk par 12 stundām un svētdienās, kad [Cēsu pilsētas valde Pils parkā] balli taisa, tad jāstāv 15–16 stundas. Ja aizslēdz vārtus, tad viņi iet caur sētu cauri. (...) Lūdzu uz to ātrāko atsūtīt grāmatu, lai es varētu publikai paskaidrot! Viņi man pieprasa paskaidrojumus, un es nekā nezinu.” (NKMP KMIC, 6203: 5615, 378) No rakstītā izriet, ka tūrisma sezonas “karstākajās” dienās pilsdrupu uzraugam nācies piesaistīt palīgu, taču pat divatā ar biļešu tirgotāja un gida pienākumiem viņiem nereti bija grūti tikt galā. Ir zināms, ka uzrauga pārslodzes dēļ ne visi pilsdrupu apmeklētāji saņēma gaidīto servisu. Piemēram, Tautas labklājības ministrijas virsgrāmatvedis Teodors Šterns (1885–1954) Cēsu Kūrorta komitejai iesniedzis sūdzību par to, ka sargs to nelaipni izraidījis no pilsdrupām, jo nezināšanas dēļ viņš nebija iegādājies ieejas biļeti (NKMP KMIC, 6203: 5616, 264).

Acīmredzot tas nav bijis vienīgais šāda veida incidents, jo Cēsu pilsētas valdes Kūrorta komitejas inspektors Kārlis Dzirkalis (1902–1997) Pieminēkļu valdei 1933. gada vasarā ziņoja, ka sargs, “pēc ievāktām ziņām”, ir “nelaipns pret ekskursantiem”, turklāt pilsdrupās “uz savu galvu izlicis ortogrāfiski nepareizus un nesalasāmus uzrakstus, radot caur to daudzas nevēlamības un pārpratumus” (NKMP KMIC, 6203: 5616, 262). Uz M. Tolstika neatbilstību pilsdrupu uzrauga pienākumu veikšanai K. Dzirkalis izvērsti norādījis Pieminēkļu valdei adresētā vēstulē, aicinot darbā pieņemt kompetentāku un piemērotāku darbinieku (NKMP KMIC, 6203: 5616, 284). Priekšlikums tika ņemts vērā, un no 1934. gada pavasara Cēsu pilsdrupu sarga un uzrauga amatā stājās Edgars Hauks (1901–?) (NKMP KMIC, 6203: 5616, 204) – izbijis skautu vadītājs, kurš prata trīs svešvalodas un bija apguvis galdnieka un dārzkopja arodu (NKMP KMIC, 6203: 5616, 215).

Kad Cēsu pilsdrupas beidzot bija “izkoptas un to pārraudzība ievadīta noteiktās sliekšņos” (NKMP KMIC, 6203: 5616, 263), Cēsu pilsētas valde izrādīja vēlmi no Pieminēkļu valdes pārņemt objekta apsaimniekošanas pienākumus. 1933. gadā iesāktās sarunas (NKMP KMIC, 6203: 5616, 262) konkrētas aprises ieguva tikai pēc trim gadiem. 1936. gada 6. aprīlī Cēsu pilsētas galva Rūdolfs Kauce (1887–1942) Pieminēkļu valdei nosūtīja oficiālu lūgumrakstu, kurā aicināja “neatteikties uzticēt mums [Cēsu pilsētas valdei] Cēsu pilsdrupu uzraudzību un apkopšanu” (NKMP KMIC, 6203: 5616, 347). Jautājuma aktualizēšana, visticamāk, bija saistīta ar pilsētas valdes ieceri sākt plašus Cēsu pilsdrupu atjaunošanas darbus (Kalniņš 2025b, 42–46), kas pirmo reizi publiskā telpā atspoguļota 1936. gada martā (Tūrisma Apskats, 01.03.1936.). Pieminēkļu valdes darbinieki pret šo ieceri izturējās visnotaļ rezervēti (piem., NKMP KMIC, 6203: 5616, 358), taču pret pilsdrupu apsaimniekošanas uzticēšanu Cēsu pašvaldībai neiebilda.

10. att. Cēsu pilsdrupu apsaimniekošanas līguma pirmā lapa. 1936. g. NKMP KMIC, 6203: 5616, 349

11. att. Skats uz rietumu torni un
“augstāko stārķu ligzdu Latvijā”
torņa jumta smailē. 1935. g.
CM 124707

12. att. Biļešu un suvenīru tirdzniecības kiosks pie ieejas Cēsu pilsdrupās. 1939. g.
CM 108307

1936. gada jūlijā noslēgtais līgums par Cēsu pilsdrupu nodošanu “Cēsu pilsētas valdes pārraudzībā un kopšanā” (10. att.) paredzēja, ka objekta īpašnieks arī turpmāk būs Pieminēkļu valde, taču vietējā pašvaldība nākamajos piecus gadus būs tiesīga pilsdrupās nodarboties ar saimniecisko darbību, respektīvi, biļešu un suvenīru tirdzniecību, savukārt tās galvenie pienākumi – pieminēkli uzraudzīt un uzturēt kārtībā saskaņā ar Pieminēkļu valdes norādījumiem (NKMP KMIC, 6203: 5616, 349).

Lai vairotu Cēsu pilsdrupu tūrisma potenciālu un turpinātu Pieminēkļu valdes iesākto pils un tās apkārtnes sakopšanu, Cēsu pilsētas valde jau 1936. gadā īstenoja samērā plašus objekta labiekārtošanas darbus: uzbūvēja biļešu un suvenīru tirdzniecības kiosku (Brīvā Zeme, 03.12.1936.), novāca no pilsdrupām nogruvušos akmeņus, nogāzēs izbūvēja jaunus akmens pakāpienus un vecā dzelonstieplu žoga vietā uzstādīja jaunu stieplu sieta sētu betona stabos (NKMP KMIC, 6203: 5615, 334–338). Laikrakstā “Cēsu Vēstis” aprakstīti rietumu torņa jumta seguma atjaunošanas darbi, kurus pašvaldības noligti strādnieki veica vien pāris nedēļu pēc pilsdrupu jaunā apsaimniekošanas līguma parakstīšanas (Cēsu Vēstis, 24.07.1936.). Jumiķu darbam pievērsta īpaša sabiedrības uzmanība, jo torņa jumta smailē uztvēta ligzdā kopš 1934. gada ligzdoja balto stārķu pāris. Divus gadus cēsnieki bija priecājušies “par skaisto putnu idillisko ģimenes dzīvi” (Cēsu Vēstis, 04.05.1934.), turklāt “augstākā stārķu ligzda Latvijā” esot ļoti saistījusi arī ekskursantus (Latvis, 15.07.1934.). Lai gan presē aprakstīta ciešā draudzība, kas izveidojusies starp jumta atjaunotājiem un stārķu pāri (Cēsu Vēstis, 24.07.1936.), acīmredzot cilvēku ilgstoša darbošanās ligzdas tuvumā putniem nav bijusi pieņemama tik lielā mērā, ka nākamajā, 1937. gadā cēsniekiem ar dziļu sarūgtinājumu nācās konstatēt, ka stārķi ligzdu ir neatgriezeniski pametuši (Cēsu Vēstis, 23.07.1937.).

No 1936. gada Cēsu pilsdrupu apmeklētājiem bija pieejama Kūrorta komitejas izdota brošūra, kurā sniegts konspektīvs pils vēstures pārskats, īsi raksturoti galvenie apskates objekti un reproducēts pils plāns (CM 92947). Lai apmeklētāji pilsdrupās varētu viegli identificēt brošūrā uzskaitītās apskates vietas, pie tām bija uzstādītas plāksnītes ar plānā norādītajiem numuriem. Brošūru varēja iegādāties jaunajā biļešu tirdzniecības kioskā (12. att.), kur tirgoti arī citi Kūrorta komitejas izdevumi un pastkartes ar Cēsu pilsdrupu fotoattēliem. Nav zināms, cik lieli bijuši pilsētas valdes ieņēmumi no pastkaršu un informatīvo materiālu tirdzniecības, taču par pilsdrupu apmeklējumu 1936. gada otrajā pusē pašvaldībai bija izdevies iekasēt 462 latus, pārdodot 3436 ieejas biļetes (NKMP KMIC, 6203: 5615, 318). Salīdzinot ar apmeklētāju skaitu raksturojošiem statistikas rādītājiem divos iepriekšējos gados (NKMP KMIC, 6203: 5615, 318), varam secināt, ka 1936. gadā Cēsu pilsdrupu kā tūrisma galamērķa popularitāte bija turpinājusi augt.

Līdz ar pilsdrupu nonākšanu Cēsu pilsētas valdes “uzraudzībā un apkopšanā” Pieminēkļu valdes arhīva materiālos rodamas nesalīdzināmi skopākas ziņas par objekta ikdienas apsaimniekošanu un uzturēšanu. Iespējams, tēmas turpmākā izpētes darba gaitā nozīmīgas liecības izdosies rast Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabātajos Cēsu pilsētas valdes dokumentos. Turpmākos pētījumos vajadzētu pievērsties arī Cēsu pilsdrupu pārvaldības un apsaimniekošanas vēsturei 20. gadsimta vidū un otrajā pusē – periodam, kas līdz šim apzinātajos avotos atspoguļots salīdzinoši ierobežotā apmērā.

AVOTI UN LITERATŪRA

Kalniņš 2025b – *Kalniņš G.* Par mata tiesu: nerealizētie Cēsu pilsdrupu un to tuvākās apkārtnes pārveides projekti // *Cēsu pils raksti VI.* – Cēsis, 2025. 41.–61. lpp.

Kalniņš 2025c – *Kalniņš G.* Izrakumi Cēsu pili 20. gadsimta 2. un 3. ceturksnī // *Cēsu pils raksti VI.* – Cēsis, 2025. 195.–219. lpp.

Kalniņš/Mintaurs 2025 – *Kalniņš G., Mintaurs M.* Cēsu pilsdrupu praktiskā saglabāšana 19. un 20. gadsimtā // *Cēsu pils raksti VI.* – Cēsis, 2025. 75.–139. lpp.

Liepiņš 1930 – *Liepiņš J.* Daugavpils kājnieku pulka vēsture. – Cēsis, 1930

VKP 1936 – Ventspils kājnieku pulks: formēšanās, kauju gaitas Latvijas atbrīvošanas cīņās, pēckara laikmets. – Liepāja, 1936

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti VI

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*
Korektori *Jānis Kulmanis* un *Ieva Zarakovska*
Tehniskā redaktore *Elita Egle*
Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-9257-1-9

© Rakstu autori, 2025
© Cēsu muzejs, 2025

Izdevējs *Cēsu muzejs*
Iespiests *SIA “Dardedze hologrāfija”*